

Editorial

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

toto vydání Sociowebu pojednává o výzkumech veřejného mínění.

V úvodním textu „Lisabonská smlouva a mínění české veřejnosti“ se Paulína Tabery věnuje názorům české veřejnosti na Lisabonskou smlouvu. CVVM toto téma pravidelně sledovalo dva roky a zaměřilo se zejména na znalosti lidí o smlouvě, zájem o tuto problematiku či jejich pocit informovanosti. Článek shrnuje, k jakým proměnám názorů došlo.

Článek Jana Červenky „Subjektivní hodnocení ekonomické situace ve středoevropském srovnání“ nás seznámí s tím, jak ekonomickou situaci své země hodnotili v posledních letech kromě Čechů také občané Polska, Slovenska a Maďarska. Autor porovnává hodnocení mezi jednotlivými zeměmi ale také s faktickým vývojem ekonomik jednotlivých zemí.

Jiří Vinopal se ve svém teoretickém příspěvku zabývá veřejným míněním a tím, jak různě k němu můžeme přistupovat.

Na závěr čísla jsme zařadili text studentů Sociologicko-ekonomických studií FF UK Jaromíra Mazáka a Jana Pelána pojednávající o ekonomice cestovního ruchu.

Příjemné čtení vám přeje

Iva Štohanzlová

iva.stohanzlova@soc.cas.cz

V příštím čísle Vás čekají výsledky sociologických výzkumů vzdělání.

«Teorie pro všechny»

»

Lisabonská smlouva a mínění české veřejnosti

Klíčová slova: Evropa, politika, veřejné mínění

V uplynulých dvou letech bylo nedílnou součástí veřejné diskuse téma Lisabonské smlouvy. Informace o procesu jejího schvalování, o jejich přínosech a nevýhodách pro Českou republiku, se pravidelně objevovaly ve všech celostátních médiích. Politici i komentátoři veřejného dění postupně zaujímali kladný či záporný postoj k této smlouvě. A co názory české veřejnosti? Lze je hodnotit jako rozhodné a informované, nebo se občanů tato problematika příliš nedotýkala?

Po dva roky zařazovalo Centrum pro výzkum veřejného mínění do svých pravidelných šetření otázky týkající se znalosti Lisabonské smlouvy, zájmu občanů o tuto problematiku, subjektivního pocitu informovanosti a později také možných důsledků smlouvy pro postavení České republiky v Evropské unii.

Obecně se dá říci, že Lisabonská smlouva se nikdy nestala silným tématem veřejného mínění a v otázkách s ní spojených panovala značná neznalost a nezájem. Ve výzkumech nebyla zjišťována nebo testována přímo znalost textu smlouvy, bylo zkoumáno spíše jakési subjektivní povědomí o ní, konkrétně znalost pojmu a toho, co označuje. Na začátku šetření v dubnu 2008 to byla zhruba pětina lidí starších 15 let, o kterých se dá říci, že měli solidní povědomí o smlouvě [1], a i když se podíl těch, kteří znalost smlouvy deklarovali, postupně zvyšoval, ke konci ratifikačního procesu v říjnu 2009 to byly necelé dvě pětiny, o kterých lze říci, že projevovaly spolehlivé povědomí o dokumentu. Se znalostí samotného pojmu Lisabonská smlouva a toho, co označuje, je spojená i informovanost občanů a jejich zájem o tento dokument. Ve všech šetřeních občané většinou vyjadřovali subjektivní pocit nedostatku informací (v dubnu 2008 přibližně čtyři pětiny odpověděly, že mají nedostatek informací o dění ohledně smlouvy, v říjnu 2009 to byly necelé dvě třetiny), ovšem zároveň vyjadřovali svůj nezájem o tuto problematiku (v dubnu 2008 bylo 81 % nezajímajících se, v říjnu 2009 68 %). Podobně jako u znalosti Lisabonské smlouvy, i v případě informovanosti a zájmu o ní počet informovaných a zajímajících se postupem času mírně narůstal. Zřejmě nepřekvapí, že společným jmenovatelem povědomí, informovanosti i zájmu je v případě zkoumané problematiky vzdělání. Lidé s vyšším vzděláním, zejména vysokoškolsky vzdělaní, projevovali ve větší míře znalost pojmu, cítili se být

informovanější a také deklarovali větší míru zájmu. A zcela samozřejmě ti, kteří potvrdili povědomí o smlouvě, se pak cítili být v mnohem větší míře dostatečně informováni a o danou problematiku a dění kolem ní se zajímali. Česká veřejnost se tak zřetelně rozdělila na menší část, která Lisabonskou smlouvu zná, cítí se být o ní ve značné míře informována a zabývá se tímto tématem, a na větší část obyvatel, u které je povědomí slabší nebo žádné, převládá pocit o nedostatku informací, ovšem také u nich o dané téma není příliš velký zájem.

A jak tedy občané nahlíželi na politické rozhodnutí o ratifikaci Lisabonské smlouvy a jaké vyhlídky bude podle nich mít Česká republika v Evropě, která se smlouvou bude řídit? Nízká míra znalosti problematiky, informovanosti i zájmu poznamenává i názory na postavení naší země v Evropské unii a postoje k přijetí smlouvy. Ohledně těchto otázek totiž panovala velká míra neznalosti a nejistoty, o čemž svědčí značné podíly spontánních odpovědí „nevím“ (v říjnu 2009, tedy v závěru schvalovacího procesu, to byla přibližně pětina občanů, která nedokázala vyjádřit názor, jak se změní postavení republiky v Evropské unii přijetím Lisabonské smlouvy a téměř třetina neměla vytvořený názor na to, zda by ji Česká republika měla přijmout). Co se týče postavení země v unii, z těch, kteří nějaký názor vyjádřili, se největší část domnívala, že se nic nezmění, podíly těch, kteří byli přesvědčeni, že se pozice České republikylepší nebo zhorší, byly o něco menší a v zásadě srovnatelné (v říjnu 2009 bylo o zlepšení přesvědčeno 24 %, o zhoršení 21 %, o nezměněné situaci 33 % obyvatel). I když, jak bylo zmíněno výše, bylo možné pozorovat značnou nejistotu a neznalost v otázkách postavení země v unii řídicí se Lisabonskou smlouvou i v tom, zda měla být smlouva naší zemí přijata, v průběhu mnoha šetření došlo k jistému upevňování názorů na tuto problematiku a to zejména v případě mínění o přijetí smlouvy. Podíl těch, kteří byli ohledně ratifikace smlouvy nerozhodní, se výrazně zmenšil z téměř poloviny (48 %) v lednu 2009 na necelou třetinu (30 %) v říjnu 2009. Zároveň posilovalo jak mínění, že smlouva má být přijata, tak opačný názor, ovšem kladné postoje vždy převažovaly nad odmítavými.

I v názorech na budoucí postavení České republiky v Evropské unii, která se bude řídit pravidly Lisabonské smlouvy, a v postojích k přijetí tohoto dokumentu bylo možné nalézt výrazné rozdíly podle výše dosaženého vzdělání. Obyvatelé s vyšším vzděláním, maturitou či vysokou školou, se častěji domnívali, že se pozice zemělepší, mínění o nezměněné situaci nebo zhoršení bylo u všech vzdělanostních skupin zhruba stejné. Lidé se základním vzděláním nebo vyučením byli v tomto případě více nejistí, častěji volili odpověď „nevím“. Ještě výraznější odlišnosti se však ukázaly v případě přesvědčení o přijetí smlouvy. Občané s vyšším vzděláním, tentokrát zejména vysokoškolským, vyjadřovali v mnohem větší míře mínění, že by dokument měl být přijat, a nejistota lidí s nižším vzděláním byla v tomto případě ještě výraznější.

Podíly těch, kteří se domnívali, že by smlouva neměla být Českou republikou přijata, byly ve vymezených vzdělanostních skupinách stejné. Lze předpokládat, že do pozitivních názorů lidí s vyšším vzděláním na pozici naší země v unii i na přijetí Lisabonské smlouvy se promítají obecně kladné postoje obyvatel s vyšším vzděláním k Evropské unii jako celku, její myšlenky, institucím a možnostem, které nabízí. Zajímavou se může zdát skutečnost, že z hlediska sympatií k politickým stranám to byli příznivci ODS, kteří vyjádřili o něco větší přesvědčení o zlepšení pozice země po přijetí Lisabonské smlouvy, a také u nich bylo možné nalézt větší podporu pro přijetí dokumentu. Na opačné straně názorového spektra pak stáli přívrženci KSČM, kteří se ve větší míře než ostatní domnívali, že smlouva postavení naší země v unii zhorší, a vyjadřovali i menší podporu přijetí smlouvy. Taktéž tyto názory korespondují s obecným postojem příznivců jednotlivých politických stran k Evropské unii jako celku.

[1] Na otázku, zda vědí, co pojem Lisabonská smlouva označuje, zvolili odpověď, že to vědí velmi dobře, nebo docela dobře. Dalšími možnostmi odpovědí byly „jenom matně tušíte“ a „nevíte vůbec, co označuje“. Vzhledem k tomu, že ti, kteří odpověděli „jenom matně tuší“ se v dalších analýzách velmi podobali těm, kteří deklarovali, že neví vůbec, co pojem znamená (např. z hlediska zájmu i informovanosti), lze předpokládat, že povědomí o smlouvě bude u této skupiny skutečně velmi nízké až žádné. Tato odpověď je spíše úniková pro ty, kteří se k neznalosti Lisabonské smlouvy nechtěli přímo přiznat. Proto za skutečně znalé smlouvy můžeme považovat ty, kteří zvolili první dvě možnosti odpovědi.

Paulína Tabery

paulina.tabery@soc.cas.cz

»

Subjektivní hodnocení ekonomické situace v středoevropském srovnání

Klíčová slova: ekonomika, Evropa

Od roku 1999 naše CVVM společně s polskou agenturou CBOS, maďarskou TÁRKI a slovenskou agenturou FOCUS do svých výzkumů paralelně zařazují otázku, která na pětibodové škále zkoumá, jak respondenti hodnotí ekonomickou situaci své země [1]. Dlouhé a navzájem srovnatelné časové řady výsledků z těchto výzkumů (viz graf 1) představují poměrně zajímavý materiál, který umožňuje

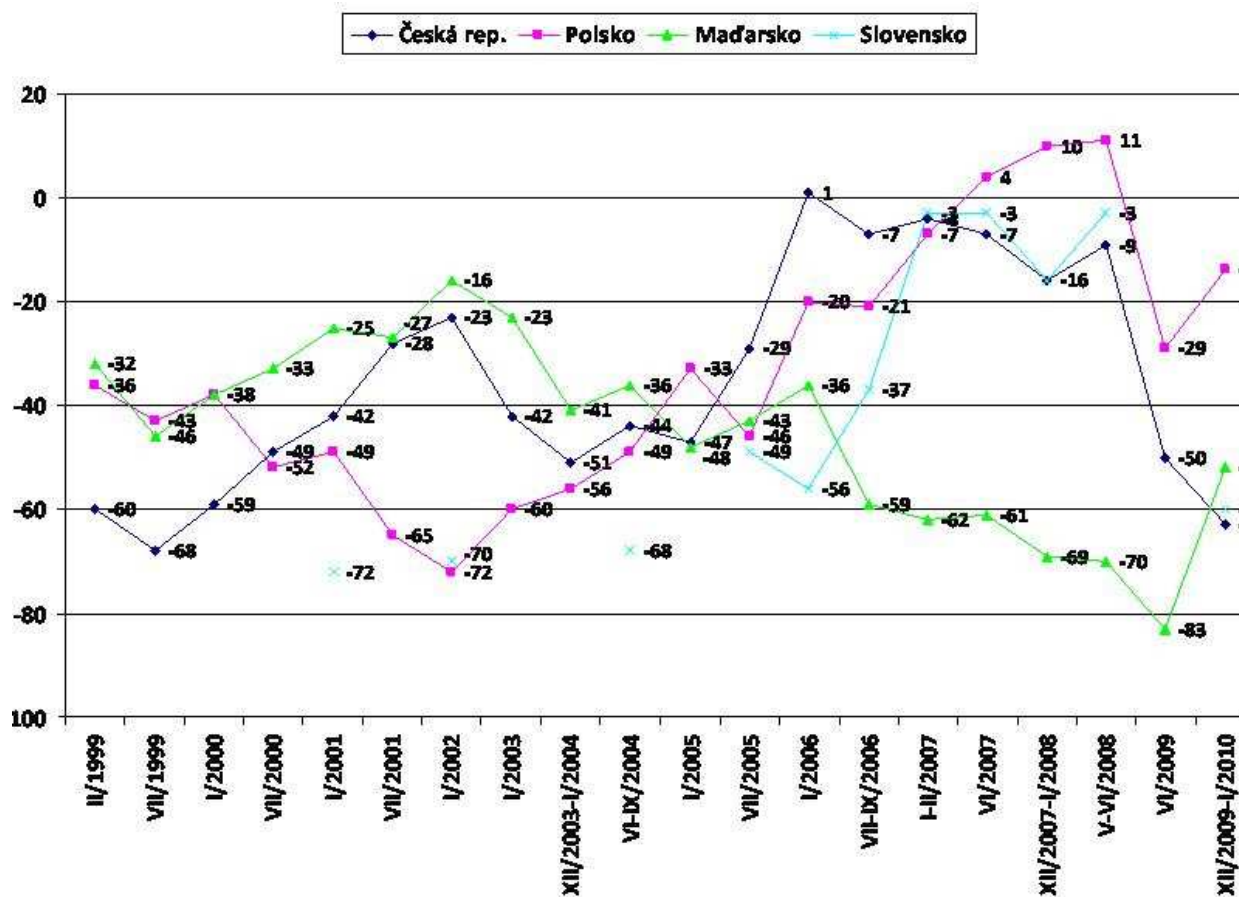
podívat se na to, jak obecně funguje a co měří takový subjektivní indikátor ekonomického vývoje a jak se v něm odráží např. hospodářský cyklus včetně aktuální ekonomické krize a případně i další aspekty sociálněekonomické reality.

Tabulka 1: Hodnocení současné ekonomické situace – prosinec 2009/leden 2010 (%)

	ČR	Polsko	Maďarsko	Slovensko
velmi dobrá	0	0	0	0
dobrá	5	21	4	3
ani dobrá, ani špatná	25	40	34	32
špatná	50	29	39	47
velmi špatná	18	6	17	16
neví	2	4	6	2

Pozn.: Procenta ve sloupci.

Graf 1: Hodnocení ekonomické situace – časové srovnání

Pozn.: Údaje v grafu prezentují rozdíl mezi součtem podílů „velmi dobrá“ a „dobrá“ a součtem podílů „špatná“ a „velmi špatná“.

První věc, které si lze při pohledu na graf 1 všimnout, je značná proměnlivost subjektivního hodnocení ekonomické situace v čase. Vzhledem k tomu, že relativní ekonomická úroveň země, kterou reálně mohou souhrnně vyjadřovat ukazatele, jako např. hrubý domácí produkt (HDP) na obyvatele, je poměrně stálou veličinou, která se obvykle významněji mění jen

v delším časovém horizontu. Lze se domnívat, že tyto změny v hodnocení ekonomické situace odrážejí především základní změny v trendech ekonomického vývoje a s ním spojených nálad ve společnosti.

Na druhé straně je evidentní, že ze vzájemného srovnání výsledků jednotlivých zemí nelze nic vyvozovat o jejich relativní ekonomické úrovni, životní úrovni jejich obyvatel či celkovém stavu hospodářství. Např. v aktuálním hodnocení z přelomu minulého a letošního roku se jednotlivé země poskládaly přesně v obráceném pořadí, než by odpovídalo jejich relativní ekonomické výkonnosti podle HDP na obyvatele, který je jednoznačně nejvyšší u nás a naopak zdaleka nejnižší v Polsku, se Slovenskem již zřetelně předstihujícím Maďarsko [2]. Podíváme-li se přitom na výsledky tohoto výzkumu zachycené v

tabulce 1, vidíme, že ve všech čtyřech zemích respondenti hodnotili současnou ekonomickou situaci častěji negativně než pozitivně, ale v případě Polska byla tato převaha negativního hodnocení jen mírná, když největší část polských respondentů volila odpověď „ani dobrá, ani špatná“. V porovnání s tím v Maďarsku, na Slovensku a v ČR, jež podle rozdílu mezi

kladnými a zápornými vyjádřeními skončily v tomto pořadí za Polskem, byla situace výrazně horší. Příznivé posudky aktuální ekonomické situace se zde objevovaly jen sporadicky, zatímco negativní hodnocení tvořilo výraznou nadpoloviční většinu.

Nejzajímavější a z hlediska smyslu výzkumu zaměřeného na subjektivní hodnocení ekonomické situace nejpodstatnější je ale to, zda a nakolik jeho výsledky v čase korespondují se skutečným vývojem. Přitom v případě všech zemí, kde je pravidelně pokládána výše zmíněná otázka, je tato shoda mezi subjektivním hodnocením a reálným vývojem velmi dobrá. Do tohoto hodnocení se v posledním období samozřejmě velmi výrazně promítala současná ekonomická krize, ale při bližším pohledu lze na datech pozorovat i její rozdílný průběh v jednotlivých zemích. Stejně tak se v něm v předchozích letech průběžně odrážely i výkyvy v ekonomické konjunkturu, případně jiné problémy a události související s vývojem ekonomiky.

Jak můžeme vidět z výsledků zachycených v grafu 1, v Polsku, které v roce 2009 zaznamenalo zpomalení tempa ekonomického růstu na 1,7 % z 5 % v roce 2008, čímž zůstalo jedinou zemí EU, již nepostihl absolutní hospodářský pokles, byl propad v hodnocení ekonomické situace zaznamenaný v polovině roku 2009 oproti polovině roku 2008 sice výrazný, ale i tehdy Poláci hodnotili svou ekonomickou situaci podstatně lépe než Češi a zejména Maďari, přičemž do konce roku 2009 se jejich hodnocení podstatně zlepšilo, byť celkově zůstalo hluboko pod úrovní historicky nejlepšího výsledku z roku 2008. Docela výrazně se v polských datech odráželo také citelné zpomalení růstu a de facto stagnace polské ekonomiky v letech 2001 a 2002 i přechodné oslabení konjunktury v roce 2005. V období, kdy polská ekonomika rychle rostla, se pak hodnocení průběžně zlepšovalo.

Maďarská ekonomika se přes chronické problémy s veřejnými financemi a vysokým zahraničním dluhem nebo vyšší inflací od počátku realizování našich výzkumů až do poloviny první dekády 21. století rozvíjela stabilně rychlým tempem, přičemž tehdejší hodnocení maďarské ekonomiky, ač spíše negativní, mělo do roku 2002 zřetelně vzestupnou tendenci a bylo i následně až do roku 2004 většinou nejlepší ze všech zemí tzv. visegrádské čtyřky. Výše zmíněné potíže ovšem v té době průběžně narůstaly nebo se staly naléhavějšími, což se odráželo i na hodnocení ekonomické situace ze strany Maďarů. To se stalo velmi skeptickým zejména od druhé poloviny roku 2006, kdy vážnost a hloubka potíží maďarské ekonomiky vyšly náhle otevřeně najevo [3]. Už v roce 2007, kdy ostatní postsocialistické ekonomiky v rámci EU vykazovaly vysoké přírůstky, se maďarský HDP zvýšil jen o 1,3 %. Po vypuknutí krize v USA bylo Maďarsko první evropskou zemí, kterou naplno postihly její globální důsledky. V roce 2008 se Maďarsko kvůli vysokým dluhům a prudkému oslabení forntu po odlivu

zahraničních investic odstartovaném finanční krizí dostalo do nebezpečí, že nebude schopno splácet své závazky, a muselo žádat o mezinárodní finanční pomoc. Ještě v průběhu téhož roku se maďarská ekonomika propadla do recese, když HDP v posledním čtvrtletí zaznamenal dvouprocentní meziroční pokles a za celý rok vzrostl jen o 0,6 %. V roce 2009 se krize dramaticky prohloubila, když meziroční pokles HDP podle předběžných údajů dosáhl 6,7 %. V tomto kontextu se předpokládané zpomalení hospodářského propadu na 0,6 % v roce 2010, které předpovídá maďarská vláda, paradoxně jeví jako příznivá zpráva, což může vysvětlovat relativní zlepšení hodnocení současného stavu maďarské ekonomiky, jež bylo oproti polovině loňského roku zaznamenáno v lednu 2010.

U české ekonomiky, která po recesi z let 1997-1998 rostla nepřetržitě od roku 1999, přičemž zejména od roku 2003 do roku 2007 značně vysokým tempem při poměrně příznivých dalších základních ekonomických parametrech, se do hodnocení a jeho negativních výkyvů v uvedeném období nejvýrazněji promítala často politicky vyhocená debata o stavu veřejných financí a jejich reformě. V roce 2008 se tempo růstu HDP výrazně zpomalilo, což se v polovině roku do hodnocení ekonomické situace ještě nijak nepromítlo, ale v lednu 2009, kdy CVVM mimořádně zařadilo tuto otázku používanou v rámci výzkumů CEORG i do výlučně vlastního kontinuálního šetření, byla již situace jiná [4]. Navzdory velmi optimistickým oficiálním prognózám, které ještě na sklonku roku 2008 předpovídaly pro rok 2009 výrazný růst a které se jen zvolna snižovaly, aniž by se dokázaly podstatně přiblížit skutečnosti, ekonomika v prudkém zpomalování svého tempa pokračovala a od prvního čtvrtletí 2009 začala v meziročním srovnání výrazně klesat. S tím se dále zhoršovalo i hodnocení ekonomické situace ze strany českých občanů, na něž během roku 2009 nemělo výraznější vliv ani několikrát a prozatím vždy předčasné ohlášení pozitivního obratu v ekonomickém vývoji. Podobný průběh s podobnými dopady v hodnocení ekonomické situace měla krize i na Slovensku.

Literatura:

Červenka, J. 2010. Hodnocení ekonomické situace a materiálních životních podmínek v středoevropském srovnání – prosinec 2009. Tisková zpráva CVVM, 23. 2. 2010. Praha: SOÚ AV ČR.

Šamanová, G. 2010. Hodnocení ekonomické situace. Tisková zpráva CVVM, 10. 2. 2010. Praha: SOÚ AV ČR.

[1] Otázka: „Jak byste hodnotil současnou ekonomickou situaci v naší zemi? Je podle Vás velmi dobrá, dobrá, ani dobrá, ani špatná, špatná, velmi špatná?“ Viz [Červenka 2010, Šamanová 2010]

[2] Podle posledních údajů Eurostatu za rok 2007 HDP na obyvatele podle standardu kupní síly v ČR činil 80 % průměru EU, na Slovensko to bylo 68 %, v Maďarsku 63 % a v Polsku jen 54 %. Toto pořadí se nejspíš dosud nezměnilo navzdory hluboké recesi maďarské ekonomiky v minulém roce a faktické stagnaci v roce předchozím, protože růst polské ekonomiky v uplynulých dvou letech nebyl tak silný, aby mohl existující manko zcela smazat. Jedinou změnou, která v uplynulých patnácti letech v pořadí těchto čtyř zemí nastala, bylo prohození vzájemného pořadí mezi Maďarskem a Slovenskem, k čemuž došlo právě v roce 2007.

[3] Zlomovým momentem v tomto ohledu byl zejména známý skandál a následná vlna masových protivládních demonstrací na podzim r. 2006 po úniku nahrávky neveřejného projevu tehdejšího premiéra Ference Gyurcsányho před poslanci jeho Maďarské socialistické strany, v němž se je snažil přesvědčit o nutnosti tvrdých reforem a ze kterého bylo zřejmé, že jeho vláda v předchozích dvou letech o stavu maďarské ekonomiky nemluvila pravdu.

[4] Podíl kritického hodnocení vzrostl z 33 % na 51 %, podíl příznivého poklesl z 24 % na 10 %.

Jan Červenka

jan.cervenka@soc.cas.cz

»

Veřejné mínění: racionální kritika občanů nebo manipulace mas? [1]

Klíčová slova: veřejné mínění, veřejnost

Veřejné mínění jakožto společenský jev je nahlíženo různými způsoby. Základní varianty jeho hodnocení přitom souvisí se dvěma perspektivami nazírání moderní společnosti, které jsou jednou z nejdůležitějších linií sociologických úvah minimálně od poloviny 19. století. V jedné jsou lidé chápáni jako činné prvky, které aktivně spoluutvářejí svůj životní prostor, ve druhé pak jako pasivní články, které se nechávají řídit elitami; zjednodušeně řečeno tedy může být společnost vnímána jako občanská nebo masová. Veřejné mínění občanské společnosti je pak obvykle oslavováno jako racionální kritický prvek, kterým aktivní občané v rámci diskuse vytvářejí protiváhu straně moci (politické, ekonomické atd.). Oproti tomu veřejným míněním masové společnosti je obvykle opovrhováno jakožto chatrným, korumpovaným a zmanipulovaným nástrojem, kterým elita pomocí jednosměrné masové komunikace ovládá občany.

V průběhu vývoje západní civilizace dominovaly různé formy společenského uspořádání, které se pravidelně stávaly impulsem k vytváření koncepcí veřejného prostoru, veřejného mínění a veřejnosti jako jeho nositelky; a také k jejich hodnocení [2]. Vlídlného přijetí veřejného mínění bychom se dopátrali např. ve druhé polovině 18. století u J. Locka, E. Burka nebo J. J. Rousseaua, kteří v něm spatřovali jeden z principů, kterým se má řídit vláda společnosti; odmítavého naopak u G. W. F. Hegela, který poukazoval na jeho nahodilost a nejistotu nebo později u K. Marxe, který v něm spatřoval falešné vědomí ideologie buržoazního třídního zájmu; kritické stanovisko lze zaznamenat také u J. S. Milla nebo A. de Tocquevilla, kteří poukazují na skutečnost, že většině lidí je přístup do veřejného prostoru tak jako tak zamezen a veřejné mínění je proto v rozporu s ideály předcházejících období spíše nástrojem konformity, než racionální kritiky.

Také dnes se hodnocení veřejného mínění a schopnosti občanů vyslovovat se k veřejným otázkám evidentně odvíjí od hlediska, které v daný moment hodnotitel zaujímá vůči současné společnosti. Vnímá-li veřejnost jako slepou masu, pak je pro něj veřejné mínění synonymem nekompetence až nebezpečnosti, vnímá-li ji jako seskupení aktivních občanů, pak veřejné mínění hodnotí jako adekvátní nástroj prosazování jejich oprávněných zájmů. Typickým jevem v tzv. době postmoderní je navíc všeobecná pluralita, která tím, že poskytuje mnoho pohledů na tutéž věc, umožňuje měnit stanoviska. To má pro možnosti hodnocení veřejného mínění jednoduchý důsledek: v případě jednoho tématu může být chápáno v duchu tradice občanské společnosti, u jiného v duchu tradice společnosti masové. Tentýž člověk tak v jedné situaci může veřejné mínění odsoudit jako hysterický výkřik slaboduchých přízraků, aby jej v jiné stavěl na piedestal jako arbitra v rozhodování o věcech veřejných. Není nijak neobvyklé, když titíž politici v případě jedné politické otázky volají po referendu jako nástroji prosazení vůle občanů, v jiné otázce jej odmítají kvůli předpokládané zmanipulovanosti nebo neschopnosti prostého lidu dohlédnout politickou, ekonomickou, vojensko-strategickou, či ekologickou závažnost problému. Naštěstí v takových situacích obvykle nelze přehlédnout, že za aktuální optikou nahlížení společnosti, veřejnosti, obyvatel..., se skrývá vlastní zájem; a tedy racionální výběr strategie, která bude optimální pro jeho dosažení.

Dalším z míst, na kterém často vznikají nedorozumění a neadekvátní hodnocení, je otázka, zda ve společnosti dominuje veřejné mínění pouze jedno, anebo zda jich koexistuje více současně. Universalistické stanovisko pohlíží na veřejné mínění jako na jednolitou konstrukci: projev obecné vůle, vyjádření společných potřeb příslušníků společnosti, názor, který u obyvatel dominuje atp. Pluralistické hledisko naopak zdůrazňuje různorodost ve společnosti samotné, tzn. existenci různých skupin, veřejností atp. a s tím spojenou různorodost mínění, která tato

seskupení mohou zastávat, často i ve vzájemném rozporu [3].

Představa veřejného mínění, které je společné celé společnosti a všem jejím příslušníkům, čehosi univerzálního bez významných odchylek, je pro náš kulturní okruh v současné době již velmi nerealistická. Mohla možná více odpovídat homogenním středověkým společnostem s hluboce kodifikovanými systémy tradic, hodnot a norem, nicméně ani zde si nelze představovat jednotnost stoprocentní; minimálně vždy existovaly vrstvy postavené mocensky výše a vrstvy postavené níže, které od sebe jejich zájmy nutně odlišovaly i v oblasti smýšlení. Spíše nežli atributem jednotlivých společností je tedy universalismus či pluralismus veřejného mínění záležitostí konkrétního tématu. Je vcelku možné, že v případě některé otázky je veřejné mínění víceméně jednotné i v pluralitních společnostech, u jiné je různorodé i ve společnostech homogenních.

V každém případě je zřejmé, že v pluralitní společnosti, jakou je například současná česká, vznikají skupiny obyvatel s odlišnými hodnotami, názory, potřebami, zájmy atp., a že v důsledku toho lze nalézt různá mínění, která tato seskupení více či méně veřejně vyjadřují.

Ve skutečnosti lze tedy na základě zmíněné dichotomie (universalismus, pluralismus) a dvojice představ o povaze společnosti (občanská, masová) předestřít minimálně čtyři různé varianty společenských situací či konstelací, ve kterých má pojem veřejné mínění své místo, a ve kterých se také běžně používá. V každé z nich přitom znamená něco jiného (viz tabulku 1).

Tabulka 1.: Varianty veřejného mínění

	<i>občanská společnost</i>	<i>masová společnost</i>
universalismus	angažovaní občané se semknou za prosazení svých občanských práv a svobod <i>(sametová revoluce)</i>	atomizovaný shluk občanů země je ovládan vládoucí elitou <i>(propaganda totalitního státu)</i>
pluralismus	jednotlivé občanské aktivity a sdružení prosazují své zájmy <i>(iniciativy pro a proti jaderné energetice)</i>	různé společenské skupiny jsou ovládány různými zájmovými skupinami elit <i>(vliv výrobců na jednotlivé skupiny konzumentů)</i>

Vyslovuje-li se někdo o veřejném mínění, je tedy na místě tázat se po tom, jakou jeho variantu v dané chvíli vlastně posuzuje. Pokud veřejné mínění vychvaluje, je docela možné, že si za vzor bere pluralitní občanskou společnost s

aktivními občany a racionální diskusí. Tato forma společenského uspořádání a fungování však není platná všeobecně pro všechny země a ani pro všechna témata. Pokud člověk veřejné mínění naopak zatracuje, může tak činit na základě představy zmanipulovaných postojů občanů ovládaných totalitním státem nebo uplácených zájmovými skupinami jednotlivých lobbyistických skupin. Nicméně ani tato konstelace neplatí ve všech společenských zřízeních, a opět také nikoli pro všechna témata.

Samozřejmě je v mnoha situacích těžké rozhodnout, zda občané určité stanovisko zastávají jakožto aktivní, kriticky uvažující jedinci, anebo jako figurky zmanipulované propagandou či reklamou. Nicméně právě rozhodnutí této otázky je klíčové pro pochopení skutečného názorového klimatu k danému tématu. Nikoli odsudky nebo chvála nedefinovaného „veřejného mínění“, ale diskuse nad tím, jak vlastně v konkrétních jednotlivých případech vzniká, vyvíjí se a funguje.

Literatura:

Habermas, J. 1962. Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft (Habil.), Neuwied 1962.

Habermas, Jürgen 2000. Strukturální přeměna veřejnosti. Praha: Filosofia.

Šubrt, J. (ed.) 1998. Kapitoly ze sociologie veřejného mínění. Teorie a výzkum. Praha: Karolinum.

Vinopal, J. 2010. „Veřejné mínění: chválu nebo opovržení?“ in T. Lebeda, H. Maříková (eds.). Jaká je naše společnost? Aneb otázky, které si často klademe... Praha: Sociologický ústav AV ČR. (v tisku)

[1] Text tvoří součást kapitoly „Veřejné mínění: chválu nebo opovržení?“ [Vinopal 2010].

[2] Podrobně zpracovává J. Habermas [1962], česky Habermas [2000].

[3] Podrobněji k universalistickým (monismustickým) a pluralistickým pojetím veřejného mínění i dalším přístupům k tomuto fenoménu viz Šubr [1998].

Jiří Vinopal

jiri.vinopal@soc.cas.cz

»

Městský turismus

Klíčová slova: ekonomika, turismus

Následující text nabízí stručný úvod do problematiky masového cestovního ruchu (turismu) s ohledem na možnosti sociologicko-ekonomické analýzy.

Masový turismus

Společensko-ekonomické změny po 2. světové válce, které významně ovlivnily budoucí povahu cestovního ruchu a měly vliv na formování jeho masové povahy, je možno shrnout následovně: 1. nepřetržitý ekonomický růst světové ekonomiky po celou druhou polovinu 20. století., díky kterému se ustavuje moderní střední třída disponující finančními prostředky i volným časem; 2. rozvoj moderních masových médií, která podávají verbální i obrazová svědectví o světových lokalitách a vzbuzují tak zvědavost a touhu po osobním zážitku; 3. rozvoj civilní dopravy, zvláště tryskových dopravních letadel; 4. strukturální změny v ekonomické produkci: postupné oslabování dominantní pozice primární (zemědělství) a sekundární (průmysl) hospodářské sféry ve prospěch sféry terciární (služeb), do níž velká část pracovních míst vázaných na cestovní ruch patří.

City marketing a vizualizace města

Uvedené změny utvořily z cestovního ruchu pro ekonomické subjekty rozeznatelný a dostatečně velký segment trhu. Společně s rostoucí poptávkou po cestovních službách tak narůstá i potenciál pro využití marketingových strategií k upoutání pozornosti turistů. Ve vztahu k městským osídlením je užíváno termínu „city marketing“, jakožto snahy měst (resp. zainteresovaných aktérů) o přilákání turistů do dané lokality. Specifickým znakem city marketingu je skutečnost, že ke koupi služby (např. turistického zájezdu) dochází bez možnosti spotřebitele (turisty) předem se seznámit s tím, co kupuje. Spotřebitel je tak v podstatné míře závislý na informacích, které jsou mu v rámci propagace města komunikovány.

Ve snaze o vytvoření co nejsrozumitelnějších marketingových sdělení je často komplex jedinečných vlastností města redukován na soubor několika málo obrazových výřezů a charakterových klišé. Paříž je tak pro světovou veřejnost často zjednodušena na kýčovitou fotografii zamilované dvojice s Eiffelovou věží na pozadí, která láká do „města zamilovaných“.

Standardizace a specializované trhy

Inspirováni turistickými průvodci vyhledávají turisté celého světa ta samá místa a domů si přivázejí téměř identické fotografie. Tato neobyčejná shoda odkazující na standardizaci spotřebitelských preferencí je průvodním jevem, který je vlastní povaze moderního turismu vedeného snahou o minimalizaci nákladů a utvoření co nejmasovější poptávky. Tento fenomén se pak stává terčem kritiky masového turismu, která turistům vyčítá povrchní zážitek a absenci skutečného pochopení místní kultury. Někteří badatelé vystupují ale naopak na obranu turistů a zdůrazňují reflexivní charakter postmoderní společnosti, který se podle nich stále ve větší míře projevuje také v rámci turismu. Turisté se tak stávají kritičtějšími, schopnými odstupu od své role turistů a schopnými prohlédnout přes závoj naaranžovaného turistického zážitku. O tom svědčí také vzrůstající zájem o alternativní formy turismu, které někdy bývají zastřešovány pod pojmem trvale udržitelný cestovní ruch.

Vedle standardizace cestovního ruchu není ale ani v kontextu tradičního masového turismu možné opomenout na první pohled opačnou tendenci v podobě segmentace turistického trhu. V nabídce ubytovacích zařízení nalezneme luxusní ubytování ve standardizovaných hotelech řetězců Hyatt, Marriott nebo Hilton pro zámožnou klientelu, stejně jako hostely pro „backpackery“, bungalovy pro mladé rodiny, hotely zaměřené na seniory atd. Jsou odhalovány stále nové cílové skupiny, jimž by prostřednictvím společných znaků mohla být utvořena nabídka „na míru“. Jednotlivé segmenty tak zahrnují služby pro vyznavače adrenalinových sportů, obdivovatele „divoké přírody“ a místních zvyklostí, avšak i hazardní hráče či cestovatele za sexuálním turismem. Tato na první pohled opačná tendence oproti zmíněné standardizaci, kdy se původně masová nabídka dále segmentuje a specializuje podle preferencí jednotlivých cílových skupin, může být ale interpretována pouze jako další fáze marketingových strategií masového turismu, kdy standardizace probíhá na nižší úrovni a je zastřešena skupinovými sdílenými prioritami.

Turistické bubliny

Termínem „tourist bubble“ jsou označovány lokality města, které v sobě koncentrují zařízení, služby a atrakce primárně uspokojující potřeby turistů. Odděleny od okolí přírozenými nebo umělé budovanými bariérami, popřípadě psychologicky skrze informační materiály varující před nebezpečími okolního prostředí, tyto „výkladní skříně“ měst, jsou typickým produktem městského marketingu. Snaha utvářet ohraničené prostory, tak aby byl turista

udržován v představě dokonalé turistické destinace, vede k investičnímu přesycení těchto bublin a naopak nedostatku investic v okolních oblastech. „Města jsou přestavována, jejich prostředí je přetvářeno, a dokonce i chování jeho obyvatel měněno ve snaze o vytvoření přitažlivějšího produktu.“ (Holcombe, 56, přeložil Jan Pelán). Prvotní rozdílnost mezi městskými částmi je v důsledku dále prohlubována, dochází k prostorové a sociální segregaci, kde na jedné straně figurují opečovávané lokality, z nichž se vytrácí zázemí pro rezidenty, na druhé straně lokality s vysokou mírou chudoby, nezaměstnanosti a přidružených sociálních problémů. Jako příklad z českého prostředí lze uvést lázeňská města Teplice či Jáchymov, která obsahují relativně atraktivní turistické lázeňské komplexy, ale tyto jsou obklopeny sociálně hendikepovaným prostředím. Obecně lze však konstatovat, že existence „tourist bubbles“ je spíše než pro Evropu typická pro země s většími sociálními nerovnostmi (měřeno např. Giniho koeficientem), jako jsou např. USA nebo Brazílie.

Zhodnocení sociálních a ekonomických dopadů cestovního ruchu

Turismus jako jedno z nejrychleji rostoucích průmyslových odvětví se dnes významně podílí na formování charakteru lokalit. Jako hlavní pozitivní efekt cestovního ruchu bývá hodnocen kapitál, který s sebou turismus přináší, čímž se stává důležitým zdrojem pracovních míst a oživení městské ekonomiky. Ekonomický zisk, který bezpochyby turismus přináší, může být však často delegitimizován sociálními, kulturními i ekologickými konsekvencemi. Některá turistická lákadla, ač na první pohled úspěšná v přitahování turistů do oblasti, nemusí mít z dlouhodobého hlediska pozitivní dopady na lokalitu jako celek – jako ilustrace mohou posloužit poněkud extrémní příklady drogové a sexuální turistiky v Thajsku nebo negativní důsledky casino-turismu v USA. Nabídka služeb pro turisty se navíc nemusí shodovat

s potřebami místních obyvatel a místo ušité na míru turistům není nutně zároveň místem kvalitního života pro rezidenty. Veřejné financování městského marketingu je ospravedlňováno předpokladem, že turismus má tak velký multiplikační efekt (celkový ekonomický přínos je větší než hodnota investice), který se rozšíří do celé ekonomiky, že prospěch nakonec ponесou všichni rezidenti. Pravdivost tohoto předpokladu ale není přijímána zcela bez výhrad, mnozí kritikové naopak tvrdí, že v důsledku ovládnutí cestovního ruchu ve stále větší míře nadnárodními korporacemi dochází k odlivu příjmů z turismu mimo lokalitu, která svými veřejnými prostředky zajišťuje propagaci. Při rozvoji cestovního ruchu by města měla dbát nejen ekonomických, ale i sociálních, kulturních, ekologických a dalších aspektů, které s sebou turismus nevyhnutelně přináší. Stejně tak je třeba zvážit, jakým způsobem by měla být propagace města financována, a zajistit, aby byl užitek z turismu mezi rezidenty spravedlivě distribuován. Vzhledem k úzké provázanosti ekonomické a sociální sféry je třeba při plánování city marketingu uvažovat jak důsledky ekonomické, tak důsledky sociální. Pokud by jedny z nich měly být negativní, lze v budoucnu očekávat přelévání negativních dopadů i do druhé sféry.

Literatura:

Fainstein, S., Judd, D. 1999. *The Tourist City*. Cornell: Yale University Press

Jaromír Mazák, Jan Pelán

studenti sociologicko-ekonomických studií, FF UK

jaromir.jk@seznam.cz

pelan.jan@gmail.com

« Vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., dne 1. 3. 2010 » « Šéfredaktorka: Marta Kolářová »
« Redakční rada: Daniel Čermák, Radka Dudová, Jana Chaloupková, Yana Leontiyeva, Pat Lyons, Petra Guasti, Natalie Simonová, Eva Mitchel, Petr Sunega, Iva Štohanzlová » « Technická redaktorka: Jana Slezáková »
« Adresa: SOCIOweb, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax: +420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha »